

השמחה - יסוד התשובה - יאיר דרייפוס

מצינו במדרש "אמר ר' סימון כתיב כ' מי גוי גדול וכו'". ר' חנינא ור' יהושע אומרים איזו אומה כאומה זו שידעת ארפיה של אלוקיה, פי' מנהגיו ודיניו. שמנהגו של עולם אדם שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל זקנו ואין דתך צפרניו לפי שאין יודע איך יצא דינו, אבל ישראל אינם כן לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומגלחין זקנן ומחתכים צפרניהם ואכלים ושותים ושמים בר"ה לפי שיודעים שהקב"ה יעשה להם נס" ע"כ.

ויתמה הרואה מדרש זה - לשמחה-מה זו עושה. ובפרט לאור מאמר הגמרא בר"ה דף לב: "אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, רבש"ע, מדוע אין ישראל אומרים שירה לפניך בר"ה וביוה"כ. אמר להם, אפשר מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו וישראל אומרים שירה".

וא"כ בר"ה מה לי שירה ומה לי שמחה.

על קביעת יום הדין בא' בתשרי דוקא, מבאר הר"ן במסכת ר"ה שני כוונת מחשבה. טעם אחד - על פי הפסיקתא פסיקתא כ"ג, "בר"ה נברא אדם הראשון שעה ראשונה עלה במחשבה, שניה נתייעץ עם מלאכי השרת, בשלישית כנס עפרו ברביעית גבלו, בחמישית רקמו, בששית עשאו גולם, בשביעית זרק בו נשמה, בשמינית הכניסו לגן עדן, בתשיעית נצטווה, בעשירית טרח, באחת עשרה נידון, בשתיים עשרה יצא בדימוס. אמר לו הקב"ה זה סימן לבניך כשם שעמדת לפני בדין ביום זה ויצאת בדימוס, כך עתידך בניך להיות עומדים לפני בדין ביום זה ויוצאים בדימוס, וכל זה אימתי - בחדש השביעי באחד לחדש. ומכאן סמך למה אדם נידון בר"ה יותר מבשאר ימים".

טעם שני בר"ן, "שלפי שנתרצה הקב"ה ביוה"כ הוקבע יום סליחה לדורות".

שני אספקטים מגלה הר"ן בדבריו - הדין והתשובה.

מחד - "ומלאכים יחפזון וחיל ורעדה יאחזון ויאמרו הנה יום הדין".

ומאידך - "כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם".

לכאורה, יש סתירה בין שני היסודות הללו. שהרי מטבעו של דין - שאין יודעים מראש את תוצאותיו. (ואי ידיעה זו היא אחד הגורמים המולידים את הפחד וכו'). המצב הכללי של גישה לפני משפטו של הקב"ה מתוך מתח בתוצאת הדין.

מאידך שנינו שבמוצאי יוה"כ "יוצאת בת קול ואמרת לך אכול בשמחה לחמך ושתה הלב טוב את יינך כי כבר רצה האלוקים את מעשיך". וא"כ לכאורה מתערערת המשמעות הנוקבת של משפט ממשי עם כל הסמנים של דין ולא סתם דין אלא כזה שבו "ספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו".

התשובה קדמה לבריאת העולם. (בראשית רבה פ' א ה) התשובה היא יסוד היות העולם.

"התשובה באה משאיפת המציאות כלה להיות יותר טובה ומזוככת" (אורות התשובה פרק ו).

ומתוך תפיסת התשובה כתופעה קוסמית, מגיעים לתפיסה מהותית של תשובת היחיד, "התשובה הפרטית של האדם היחיד, וקל וחומר של הצבור, שואבת היא את כחה ממקור החיים זה, שהוא פועל תמיד בעזו פעולה בלתי פוסקת (אורות התשובה שם).
"בעמק ההוייה של החיים המציאותיים מונחת התשובה, מפני שהיא קדמה לבריאת העולם" (אורות התשובה שם).

ישנן שתי גישות לתשובה, זו הנמצאת בדרגה של יראת חטא, וזו הנמצאת בדרגה של יראת הרוממות.

בדרגה של יראת חטא - הציר המרכזי הוא האדם הקטן, האנרגנטרי המתפלל על כסו וכרסו (ואין לזלזל גם במדרגה זו). בדרך כלל מתאפיינת תשובה בדרגה זו, ע"י הרבה מיסטיזם ואמונה סתמית ילדותית, מין רצון נמוך להיות "ילד טוב" לפני שמיא.
לא כך היא תשובתו של בעל היראה האמיתי. חשבון הנפש הוא בעל יסודות ממשיים, אוביקטיביים, הבוחנים ונוקבים עד תהומות נפשו של האדם. כאשר האדם נצב למשפט - מדל עצמו. שני משורים לאתו אדם: הצד השופט, הבקורתי, התובע את אמתו, והצד הנשפט, המופיע ככל נאשם מול תובעו.

אין צורך להתרפק על דלתות המיסטיזם בכדי לעמד לדין. החטא איננו דבר רע בגלל שכך אמרה תורה. החטא מעורר געל נפש באדם. הסלידה מעוונות איננה אשליה דמיונית אלא מציאות ממשית. (כמו שמסופר על הרבי מקוצק שאמר בלעג לתלמידיו "כסף", והלה במשך כמה חדשים כאשר שמע המלה "כסף" - הקיא את בני מעיד).
ובדרגת תבונה גבוהה יותר, חשף האדם את היסודות הטבועים עמוק בתוכו, ורצון התשובה היא רצון עצם החיים עצמם.

הנה כי כן, הגענו להצגת הפרובלמה המרכזית בחיי האדם - היחס בין היסודות הפרמננטיים שבו לבין הסוביקט.

בדמיון תופס האדם את עצמו כנבדל מהעולם. וזו היא מחשבת הלב שאסרה תורה "וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום". ולא לחנם כנתה התורה את מחשבת הלב הזו בשם "יצר". ידוע שנטיות של האדם להמשך אחר הדמיון והתאוות ולהנתק מהמציאות היא חזקה ביותר. העימות הישיר עם החיים הוא מבעיתו היותר קשות של האדם.

התביעה מהאדם - הריאליות, המציאותיות, ואכן זה הרצון היסודי באדם. (ואכן כך מצינו בפ' נצבים על התשובה, לשיטת הרמב"ן, "לא בשמים היא וכו' כי קרוב אליך הדבר מאד בפניך ובלבך לעשותו" - כאשר הרעיון בפסוק הוא הרעיון עליו אנחנו מדברים - ההכרה בריאליות של התודה - החיים), רצון אשר הוא בעצמו איננו תשובה לשאלה של "למה" ואיננו תוצאה של סיבה שקדמה לו. האדם רוצה בחיים ורצון זה רוצה את עצמו. היא מקור, ראשית, אלוקים.

זהו "אם פגע בך מנול זה משכהו אל בית המדרש". כאשר בית המדרש הוא סמל לחכמתו של האדם. המאבק עם יצר הרע איננו בדרך מלחמה. מקור היצריות - בדמיון, בחסר החכמה, בחסר הריאליזם. משכהו אל בית המדרש ושוב איננו יצר רע אלא חלק של התגלות האדם. ואם כן, הגענו לסוד הגשר בין שני האלמנטים שזכרנו לעיל.

הצד הסוביקטיבי שבאדם, הוא זה המיניק את היחודיות, הנשמיות, התחושה האינדיווידואלית הפרטית וכדומה. צד זה הוא האדם בעצמו.

אולם, היסודות הקיימים באדם - מציאות המה ולא דמיון. וגם כאשר הם סוביקטיביים - שרשם בשרש נשמתו של האדם.

תפיסת האדם את עצמו - היא סוביקטיבית, אולם הוא עצמו - מציאות ממשית הכפופה לחוקים "ומותר האדם מן הבהמה אין".

ויבוא הנחתום ויעיד על עיסתו. כל אדם המעמיק מעט, תופס את אמיתות חייו כממשות (מוכן לעתים גם למות בשבילם) ואין סתירה כלל לעובדה שאמיתות אלו נמצאות בסוביקט. (מבחינה רציונלית, ברור שלפנינו פרדוקס, כי כפי שהקדמנו, אין הדמיון סובל את המציאות. הפתרון איננו בנתוח רציונלי, אלא בהתבוננות בחיים עצמם, בהם מתאחדים היסודות).

הבעיה הנ"ל באה לכלל בטי גם בתשובה. מצד אחד - רואה האדם את מצבו כמות שהיא, בהתבוננות שאין עמה רגשות, פשוט הסתכלות של יוצר, ההוגה אך לשכלל את יצירתו. ומאידך ההשלכות הסוביקטיביות של חשבון הנפש. כאב על גדול החטא ומתוך כך צעקה מלב לישועה. "לב טהור ברא לי אלקים ורוח נכון חדש בקרבי". זעקה הבוקעת מעמק הנשמה, יסורי נפש אמיתית, כאלו שנאמר עליהם שממרים עוונותיו של אדם.

כזאת היא התשובה הרצויה, הבוקעת מעמק החיים, והנוקבת מעמקי נפשו של האדם.

הרעיון הנ"ל מופיע במחלוקת במסכת ראש השנה אם שופר צריך להיות כפוף או פשוט. ומבארת הגמרא במסכת ראש השנה דף כו: "מר סבר כמה דכאיף איניש דעתיה טפי מעלי ומר סבר כמה דפשיט איניש דעתיה טפי מעלי".

הפשטות שבאדם - מקורה בעמידה מול ה'. הכפיפות שבו - ההכנעה וכו' - מביעה את הצדדים הסוביקטיביים של התשובה.

מאן דאמר פשוט, סבור שעקר התשובה היא העמידה לנכח ה', בצורה ישירה, בחשבון נפש קונסטרוקטיבי - ריאלי. זה הבסיס למשפט.

ולא נחלק עליו התנא השני רק מה ראוי להדגיש יותר, וסובר שהגדלת תשומת הלב צריכה להיות במדות, ברגישות למצב של חטא, באי אדישות וכדומה.

על שמחה, מבאר הרב קוק זצ"ל בתפילת שבת ב"עולת ראייה" על הפסוק "אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה" בעמודו על החלוק שבין "צדיק" לבין "ישר לב", "כי מי שטהר את לבבו ועשה רצונו כרצונו של הקב"ה, הרי הוא דבק ממש בה' יתברך, בחיים האמיתיים בלא שום אמצעי כלל, אבל הכובש את יצרו הרי רצונו נפרד הוא מצד עצמו", ושם בהמשך, "אבל לישרי לב שישרו רצונו כרצונו של הקב"ה, שהוא נמשך לו מרוממות כבוד גדול, הם משיגים בנפשם

עצם השמחה ולא רק באמצעות האור, והם רואים עולמם בחייהם".

השמחה היא הנביעה הטבעית מהאדם, הנובעת מעצם חייו, "שמח בבור בלדוותר". שמחת החיים היא גלוי של עצם החיים.

ואם כך הדבר, לא רק שהשמחה איננה זרה ליום הדין, אדרבה, היא הבסיס לדין. וכך נפסק בשו"ע או"ח ס' תקצ"ז סעיף א', "אוכלים ושתיים ושמחים ואין מתענין בר"ה וכו'". מצב זה של אכילה שתייה ושמחה, עדות היא לאמונתו של האדם, בתשובה, באמת, לא כפיקציה אלא כממשות.

ולפי זה נוכל לבאר שמה שנאמר במדרש 'אוכלים ושתיים ושמחים ובטוחים שהקב"ה יעשה להם נס' - היא הנתנת; אם מגיעים לתפיסה של יום הדין על בסיס של "אוכלים ושתיים ושמחים" - פי דרך בטוחה לתשובה האמיתית.